

ՄՄԻՐԻ

**Ճաշակելով ճաշակեցի զսակաւ մի մեղր,
և ահա մեռանիցիմ ես:**

Ա. ԳԻՐՔ ԹԱԳ.

I

Սըրանից առաջ մի քանի տարի,
Այնտեղ, ուր Արագվ ու Կուր գետերի
Ջրերն աղմուկով խառնըվում իրար,
Գրրկվում են երկու քույրերի նըման,
5 Կար մի մենաստան: Կարող է այժմ էլ
Անցորդը սարի ուսերից տեսնել
Քանդված դռների կանգուն սյուները,
Վանքի կամարն ու աշտարակները:
Բայց անուշահոտ ծուխը բուրվառի
10 էլ չի վերանում կամարի տակին
Եվ ոչ լսվում է աղոթողների
Երգը գիշերվա ուշ ժամանակին:
Այժմ մեն-մենակ զառամյալ մի ծեր,
Ավերակ վանքի պահնորդ կիսամեռ,
15 Ընկած մտքիցը մարդկանց ու մահի,

Սրբում է փոշին շիրմաքարերի,
Որոնք պատմում են անցած դարերի,
Անցած փառքերի ու նըրա մասին,
Թե ինչպես ճնշված իր թագի տակին,
20 Այս ինչ թագավորն, այս ժամանակին
Իր ժողովուրդը հանձրնեց ոուսին:

II

Մի ոուս գեներալ Կովկաս լեռներից
Մի անգամ դեպի Թիֆլիս էր գալիս:
Իր հետ նա գերի մի մանուկ ուներ.
25 Սա տրկարացավ, չըկարաց տանել
Նեղությունները հեռավոր ճամփի:
Հազիվ թե լիներ հինգ-վեց տարեկան,
Այծեմնիկի պես երկչոտ, վայրենի
Եվ թույլ ու ճրկուն եղեգնի նման:
30 Սակայն նրա մեջ ցավը տանջալի
Զորացրեց այնժամ իրեն հայրերի
Աննկուն հոգին: Վիշտը լուռ տանում,
Եվ իր մանկական տրկար շըրթունքից
Մի թույլ հառաչանք նույնիսկ չէր հանում:
35 Հացը նըշանով մերժում էր նա դեն
Ու խաղաղ, հպարտ մեռնում էր արդեն:
Կարեկցությունից մի ծեր վանական
Նըրան խնամեց, տըվավ ապաստան.
Ու այսպես՝ վանքի հարկի տակ մնաց
40 Բարեկամական ձեռքով ազատված:
Բայց, զուրկ մանկական զըվարթ հաճույքից,

- Փախչում, խորշում էր նա ամեն մեկից,
Թափառում էր լուռ, մենակ, սրտաբեկ,
Թառանչով նայում դեպի արևելք,
- 45 Մաշվելով մի լուռ, անմեկին վըշտից —
Իրեն հայրենի երկրի կարոտից:
Գերության սակայն շուտ ընտելացավ,
Օտարի լեզուն քիչ-քիչ հասկացավ,
Հայր սուրբը կընքեց, տըվավ սուրբ հաղորդ,
- 50 Ու դեռ աշխարհքի կյանքին անծանոթ,
Ուզում էր արդեն ծաղիկ հասակում
Աբեղայական ընդունել կոչում,
Երբ որ մի անգամ աշնան գիշերով
Անհետ չըքացավ: Շուրջը սարերով
- 55 Ջրգվում էր անծայր անտառը մըթին:
Երեք օր այնտեղ իզուր փընտրեցին,
Վերջապես դաշտում անըզգա գտան
Ու առան կըրկին բերին մենաստան:
Նա սաստիկ գունատ, թույլ էր ու նիհար.
- 60 Կարծես աշխատել, տանջվել էր երկար,
Կամ հիվանդություն ու սով էր քաշել:
Ոչ մի հարցմունքի չէր պատասխանում,
Օրն օրի վրա ընկնում էր, թռում:
Այսպես մոտեցավ ժամը իր մահվան:
- 65 Այնժամ նըրա մոտ եկավ աբեղան
Ե՛վ հորդորելով, և՛ աղերսելով:
Հիվանդը հպարտ նրան լրսելով,
Նըստեց, մընացած ուժը հավաքեց,
Ու այսպես երկա՛ր խոսել սկսեց.

- 70 «Գոհ եմ քեզանից, հայր սուրբ, որ եկար
 Իմ խոստովանքը լրսելու համար:
 Ինչ էլ որ լինի, լավ է, որ ցավոտ
 Սիրտըս դատարկեմ խոսքով մեկի մոտ:
 Սակայն ես մարդկանց շարիք չեմ արել,
- 75 Իմ արարքները նորա համար էլ —
 Ի՞նչ օգուտ եթե խոստովանեի.
 Իսկ հոգին մի՞թե պատմել կըլինի...
 Ես քիչ եմ ապրել և այն էլ գերի.
 Այսպես երկու կյանք մի աղմըկալի,
- 80 Եռուն կյանքի հետ, որ տեսել եմ, ծե՛ր,
 Ես կըփոխեի թե հընար լիներ:
 Ես լոկ մի մըտքի ուժ եմ իմացել.
 Մի՛, բայց բոցավառ կիրք եմ ունեցել,
 Նա ինչպես մի որդ ապրել է իմ մեջ,
- 85 Կըրծել է հոգիս, մաշել մինչև վերջ:
 Իմ ցնորքները թուցրել, տարել է
 Այս նեղ խցերից անդորր աղոթքի
 Այն վեհ աշխարհը կըռվի, աղմուկի,
 Ուր որ ժայռերը թաքչում ամպերում,
- 90 Ու մարդիկ այնպե՛ս ազատ են ապրում...
 Ես իմ այդ կիրքը գիշերվա մըթնում
 Պահել եմ վշտով, արցունքով սընել.
 Եվ այժմ ահա բարձրաձայն հայտնում,
 Խոստովանում եմ առջևն աշխարհքի,
- 95 Ու թողու՞թյուն էլ չեմ խնդրում իսկի:

- «Ծերրո՛ւկ, շատ անգամ իմացել եմ ես,
 Որ դու իմ կյանքը մահից փրկել ես:
 Ինչո՞ւ փրկեցիր: Մենակ ու դաժան,
 Փոթորկի պոկած տերևի նըման,
 100 Մըռայլ պատերի միջում մեծացա,
 Հոգով դեռ մանուկ, կյանքով աբեղա:
 Զըկարողացա ոչ ոքի ասել
 «Հայրիկ» ու «մայրիկ» սրբազան խոսքեր:
 Հարկավ, քո միտքը այն էր, ծերունի՛,
- 105 Որ մենաստանում ես խորթանայի
 Այնքան քաղցրալի այս անուններին.
 Զո՛ւր. հետս են նրանց ձայները ծընվել:
 Ես տեսնում էի, որ ուրիշներին
 Հայրենիք, ընկեր, ծնող ունեին,
- 110 Մինչդեռ չունեի ես նրանց նըման
 Ոչ թե սիրելիք — այլև գերեզման:
 Ես էլ այն օրից իզուր չողբացի,
 Այլ հոգուս միջում այսպես ուխտեցի,
 Որ երբևիցե, թեկուզ մի վայրկյան,
- 115 Այս իմ բոցավառ կուրծքը մանկական
 Սեղմեմ կարոտով մի ուրիշ կըրծքի,
 Թեկուզ անծանոթ — միայն հարազատի:
 Բայց, ավա՛ղ, հիմա երազներըս այն
 Կորել են իրենց պերճանքով համայն,
- 120 Ու՛ ինչպես օտար երկրում ապրեցի՝
 Մեռնում եմ դարձյալ ես որբ ու գերի:

V

- «Ինձ չի վախեցնում գերեզմանն ահեղ,
 Տանջանքն, ասում են, հանգչում է այնտեղ
 Սառն, հավերժական լրուության միջում:
- 125 Կյանքից զրկվելն է ինձ մենակ տանջում:
 Զահե՛լ եմ, ջահե՛լ... ունեցե՛լ ես դու
 Ցնորմունքները անհոգ պատանու:
 Դու չես ունեցել կամ չես հիշում էլ,
 Թե ոնց ես մի օր ատել ու սիրել,
- 130 Ինչպես է սիրտըդ բաբախել ուժգին
 Կանաչ դաշտերին, վառ արեգակին
 Անկյունի բարձր բուրգից նայելիս,
 Ուր թարմ է օդը, և ուր մերթ գալիս
 Ու բարձր պատի խորունկ ճեղքվածքում,
- 135 Բուքից վախեցած, կուչ եկած նստում,
 Պատըսպարվում է փոքրիկ աղավնին —
 Զըքնաղ զավակը անհայտ աշխարհի:
 Ուր մընաց՝ արդեն զառամ ես, թույլ ես,
 Սիրուն աշխարհը կըշտացրել է քեզ.
- 140 Սրտումդ անկատար էլ չունիս ըղձեր...
 էլ ի՞նչ ես ուզում, ապրել ես դու, ծե՛ր,
 Աշխարհքում ունիս մոռնալու մի բան.
 Զէ՛ որ կապրեի ես էլ քեզ նըման...

VI

- «Կուզե՞ս իմանալ՝ ազատության մեջ
 145 Ես ինչեր տեսա.— դաշտեր տեսա պերճ —
 Բըլուրներ տեսա, ուր կանաչ ծառեր,

- ինչպես շուրջպարի բըռնած եղբայրներ,
Ջորս կողմից դալար պըսակ կապելով
Շըշընջում էին թարմ խըմբականերով:
- 150 Տեսա դեզերը մըռայլ ժայռերի,
Երբ բաժանում էր վըտակը նրանց,
Նրանց մտքերը հասկանում էի,—
Վերևիցն էր այն շնորհքն ինձ տըված:
Վաղո՛ւց, շատ վաղուց օդում տարածված
- 155 Այն քարե գրկերն ամեն մի վայրկյան
Փափագում են լուռ իրար հանդիպման,
Բայց օրեր անցնում, տարիք են անցնում,
Ու նրանք երբե՛ք իրար չեն հասնում...
Բարձրը լեռների շարքեր տեսա ես
- 160 Վեհ, հրրաշալի ցընորքների պես,
Երբ արշալույսի ժամին վաղորդյան
Նրանց գըլխները սեղանի նըման
Ծխում են հանդարտ կապույտ երկնքում,
Ու ամպը ամպի ետևից ձըգվում,
- 165 Թողնելով գաղտնի իր օթևանը,
Ինչպես տարագնաց ըսպիտակ հավքի
Հեռու կողմերից չըվող երամը
Ուղղում է իր չուն կողմն արևելքի:
Անոսր մշուշի արանքից, հեռվում,
- 170 Գոհարի նըման փայլող ձյուներում,
Տեսա ալևոր Կովկասն անսասան.
Եվ ես չըգիտեմ թե ընչիցն էր այն,
Բայց թեթևացավ սիրտս նույն ժամայն.
Ըսկսեց գաղտնի մի ձայն ինձ ասել,
- 175 Թե երբեմն այնտեղ ապրել եմ ես էլ...

Ու հետըզհետե բացվեցավ խավար
Անցյալն իմ մտքում պայծա՛ռ ու պայծա՛ռ...

VII

- «Եվ ես հիշեցի մեր տունն հայրական,
Հիշեցի մեր ձորն ու իր շրջափակյալ
180 Շրվաքում ցրված գյուղի տըները.
Լսեցի ըրկվան ձեն ու ձուները
Դեպի տուն վազող երամակների,
Հեռու հաչոցը ծանոթ շըների:
Միտս եկան թուխ-թուխ ծերունիները.
185 Լուանյակի լուսով իրիկունները
Իմ հոր սըրահի, շեմքի դեմուղեմ
Նստոտած խոհուն ու խոժոռադեմ,
Ու խանչալների պղընձապատած
Պատյանների փայլն... ու բոլորն հանկարծ
190 Խառը շարքերով, երազի նըման
Աչքիս առաջից եկան անցկացան:
Հապա իմ հա՛յրը. պատերազմական
Իր զգեստներով, ինչպես կենդանի
Աչքիս երևաց, ու միտս եկան
195 Զրահի շոինդ, փայլն հըրացանի,
Նրա հայացքը հպա՛րտ, աննկո՛ւն,
Եվ իմ քույրերը մատա՛ղ, սիրասո՛ւն...
Շողերը նրանց աղու աչքերի
Եվ հնչյունները երգի, խոսքերի,
200 Որ ասել էին օրրանիս վըրա...
Այն ձորի միջով վտակ էր վազում,

- Աղմկող էր նա, սակայն ոչ խորին,
 Նըրա ոսկեգույն մանրիկ ավազում
 Խաղալու էի գընում կեսօրին,
 205 Եվ նայում էի աչքերըս հառած,
 Երբ ալիքներին, անձրևից առաջ,
 Դիպչում էր թևով սև ծիծեռնակը:
 Հիշեցի և մեր խաղաղ տնակը,
 Օջախի առջև իրիկունները
 210 Արած այն երկար պատմությունները,
 Թե ոնց են ապրել մարդիկ վաղեմի,
 Երբ դեռ աշխարհքը ճոխ էր ավելի:

VIII

- «Կուզե՞ս իմանալ, թե ես ինչ արի
 Այն երեք օրում: — Ազատ ապրեցի,
 215 Եվ կյանքըս առանց այն երեք օրի
 Քո ուժից ընկած ծերույթից էլ դեռ
 Ավելի տըժգույն, տըխուր կըլիներ:
 Մտքումըս վաղո՛ւց, վաղուց դրել եմ՝
 Մի անգամ արձակ դաշտերին նայեմ,
 220 Տեսնեմ՝ աշխարհը սիրո՞ւն է արդյոք,
 Ինչո՞ւ ենք, տեսնեմ, գալի մենք աշխարհ,
 Ազատ ապրելո՞ւ, թե բանտի համար:
 Եվ այն գիշերվա սոսկալի ժամին,
 Որոտմունքն երբ որ վախեցրել էր ձեզ,
 225 Սեղանի առջև երբ որ խըմբովին
 Ընկել էիք դուք խըռնըված այնպես,
 Ես վանքից փախա: Օ՛, ինչպես եղբայր,

Կուզեի գըրկել մըրրիկն հողմազայր.
Աչքերս ամպերի ետևից տանում,
230 Զեռքով շանթ էի բռնել ցանկանում...
Դե՛ ասա, հայրի՛կ,
Ինձ այս պատերում ի՞նչ պիտի տայիք
Իմ փոթորկալի սըրտի և ահեղ
Այն որոտմունքի մտերմության տեղ...

IX

235 «Երկար վազեցի, թե ուր կամ որտեղ,
Այդ ես չըգիտեմ: Եվ ոչ մի աստըղ
Իմ դժվար ճամփան չէր լուսավորում:
Միայն բերկրությամբ շունչ էի առնում
Իմ վաստակաբեկ ու հոգնած կրծքով
240 Այն անտառների թարմությունը զով:
Երկար վազեցի. վերջապես հոգնած
Բարձրը խոտերում ընկա ու պառկած
Ականջ դըրի ես. հետևող չըկար:
Որոտմունքն ընկավ. լույսը մի երկար
245 Տըժգույն ու դալուկ շերտով բացվելով
Զգվեց երկնքի-երկրի արանքով,
Եվ նըրա վերա ես որոշեցի
Սուր ժանիքները հեռու լեռների:
Անձայն ու անշարժ ես պառկած էի:
250 Երբեմն-երբեմն չախկալը կիրճում
Երեխի նըման լալիս էր, ճըշում,
Եվ, հարթ ու փայլուն թեփով փայլելով,
Սողում էր օձը քարերի միջին.

Չէր ճնշում սակայն երկյուղն իմ հոգին,
255 Ես էլ գայլի պես խորթ էի մարդոց,
Եվ սողում էի, թաքչում ինչպես օձ:

X

«Ներքև անդրնդում, ինձանից շատ ցած,
Ջուրը հեղեղից սաստիկ հորդացած,
Աղմըկում էր խուլ, ինչպես բարկացած
260 Մարդկային խոսուն ձայներ անհամար:
Թեպետ և անխոսք — սակայն ինձ համար
Պարզորոշ էր միտքն այն խոսակցության,
Անլուռ աղմուկը, վեճն հավերժական,
Հարվածը համառ ժայռերի կույտին,
265 Մեղմանում էր նա ու դարձյալ ուժգին
Խաղաղ ձորի մեջ հանկարծ որոտում:
Եվ ահա վերև մառախլոտ օդում
Հավքերն երգեցին: Արևածագի
Երկինքը շիկնեց: Մի թեթև քամի
270 Նամ տերևները շարժեց ու գնաց
Ու ծաղիկները շրնչեցին քնեած.
Նրանց պես օրին դիմավորելու
Ես էլ գըլուխս բարձրացրի վերև...
Մըտիկ արի ցած ու չեմ թաքցընում,
275 Սարսափն ինձ պատեց.— անհատակ ու սև
Անդունդի եզրին էի ես պառկած,
Ոռնում էր ներքև ջուրը փրփրրած:
Այնտեղ է տանում ժայռը իջնելով,
Բայց շարը մենակ իջավ նրանով,

280 Երբոր երկնքի բարձրից գահավեժ,
Կորավ ստորին էն մութ վիհի մեջ:

XI

«Ծաղկում էր շուրջըս եղեմն Արարչի.
Զըվարթ ու դալար զարդը կանաչի
Պահպանում էր դեռ արցունքն երկնային.
285 Եվ խոպոպները խաղողի որթի
Ծառերի միջով գալարվում էին
Պճնած կանաչով քնքույշ սաղարթի.
Իսկ նրանց վրա ճոխ կախված էին,
Ինչպես ականջի գինդեր թանկագին,
290 Լիք ողկույզները, և մերթ նրանց մոտ
Թըռչում էր հավքի երամը երկշոտ:
Ու նորից գետնին կըպա ես մին էլ
Նորից սկըսա ես ականջ դընել
Այն օտարոտի թովիչ ձայներին.
295 Նրանք թփից թուփ ծըլվըլում էին
Ու խոսում էին կարծես միասին
Երկնքի-երկրի գաղտնիքի մասին:
Այնտեղ բնության ձայները բոլոր
Միացած էին: Այն հանդիսավոր
300 Փառաբանության երգի ժամանակ
Մարդու գոռ ձայնը չէր լսվում մենակ:
Ինչ որ այն ժամին զգում էի ես,
Անհետացել են մտքերս այն բոլոր,
Բայց կուզենայի պատմել նրանց քեզ,
305 Որ գոնե մտքով ապրեմ նորից նոր:

Այն առավոտը կամարն երկնքի
 Այնքան էր հստակ, որ հըրեշտակի
 Ճախրը սուր աչքը տեսնել կարող էր.
 Այնքա՛ն թափանցիկ ու այնքան խոր էր,
 310 Այնքա՛ն էր լեցուն ջինջ կապուտակով,
 Որ ես նըրա մեջ հայացքով, հոգով
 Սուզվեցի, կորա, մինչև իր շոգով
 Իմ ցնորքները կեսօրը ցըրեց,
 Ու ինձ ծարավը տանջել սկսեց:

XII

315 «Այնժամ բռնելով ճկուն թփերից,
 Դեպի հեղեղատն անդունդի եզրից,
 Մի սալից մի սալ, որքան ուժըս կար
 Սկըսա իջնել: Երբեմըն մի քար
 Ոտներիս տակից պոկվելով հանկարծ,
 320 Գլորվում էր ցած.
 Թռչում էր ներքև դողող հանելով,
 Ետևից ակոս, փոշի անելով
 Ու կուլ էր գնում ջրի ալիքին:
 Ես կախված էի — անդունդն իմ տակին:
 325 Բայց ջահելությունն ուժով է լինում,
 Մահվան երկյուղը ինձ չէր վախեցնում:
 Հենց իջա տակը այն սեպ-սեպ ժայռի,
 Երեսիս փըչեց լեռնային ջրրի
 Զով թարմությունը, և իսկույն ազահ
 330 Նըրա սառնորակ ալիքին ընկա:
 Հանկարծ մի շըշուկ, ոտնաձայն թեթև...

- 335 Իսկույն թաքչելով թըփերի ետև,
 Ամբողջ բռնըված ականա դողով,
 Երկչոտ հայացքս վեր քաշած վախով
 Ես ականջ դրնել սկսեցի ազահ՛.
 Եվ մոտենալով հրնշում էր ահա
 Մատաղ վրացուհու ձայնը պատանի,
 Այնպե՛ս բնական, այնպե՛ս կենդանի,
 Այնպե՛ս քաղցր, ազատ, որ կարծես թե նա
 340 Միրելի մարդկանց անվան հրնշյուններ
 Միայն կանչելու սովորած լիներ:
 Այն մի հասարակ երգ էր լեռնային,
 Խոր տպվեց սակայն իմ մտքի միջին,
 Եվ իմ ականջին — հենց մութն ընկնում է —
 345 Մի անտես, անհայտ ոգի երգում է:

XIII

- «Սափորն ուղիղ բռնած ուսին
 Նեղ շավիղով վըրացուհին
 Զուրն էր իջնում: Երբեմնակի
 Քարերի մեջ սայթքում էր նա
 350 Ծիծաղելով իրեն վրա:
 Այնպես աղքատ ու պարզ հագած,
 Շղարշի ծալքերն ետև ձըգած,
 Թեթևաքայլ գընում էր նա:
 Թեժ արևը, շոգն ամառվա
 355 Նրա դեմքն ու կուրծքն այրելով
 Պատեղ էին ոսկի ստվերով:
 Տապ էր շնչում դեմքը բոլոր,

- Եվ աչքերի մուխն այնքա՛ն խոր,
 Այնքա՛ն սիրո գաղտնիքով լի,
 360 Որ մտքերըս փոթորկալի
 Շըփոթվեցին: Հիշում եմ խոր,
 Կըժի ձայնը, ջուրը երբ որ
 Մեջն էր թափում մեղմաքրքիջ,
 Ու սոսափյունն... ուրիշ ոչինչ:
- 365 Երբոր ուշքի եկա կըրկին,
 Ու ետ քաշվեց սրտիս արինն,
 Արդեն շատ էր նա հեռացած,
 Ու գնում էր թեթև, կամաց.
 Շիտակ իրեն բեռան տակին,
- 370 Որպես դաշտի շըքեղ բարդին...
 Մի քիչ հեռու, սառը միգում,
 Որպես ընկեր, ժայռի գըրկում
 Բուսել էին երկու տընակ.
 Հարթ կըտուրի վրայից մեկի
- 375 Ծուխըն ելնում էր կապուտակ:
 Ես տեսնում եմ այժմ էլ, ասես,
 Ինչպես նըրա դուռը բացվեց
 Ու կամացուկ փակվեց դարձյալ...
 – Դո՛ւ, ես գիտեմ, չես հասկանալ
- 380 Իմ տխրությունն, իմ վիշտն անհաս.
 Եվ կըցավեմ թե հասկանաս.
 Թող հիշատակն այն վայրկենի
 Ինձ հետ, իմ մեջ մընա – մեռնի:

- «Հոգնած գիշերվա նեղություններից
 385 Ընկա ստվերում: Շուտով սփոփիչ
 Քունը աչքերըս փակեց ակամա
 Եվ ես մյուս անգամ երազում տեսա
 Զըքնաղ պատկերը այն վըրացուհու,
 Եվ մի անսովոր, դյուրեկան թախիժ
- 390 Անուշիկ ճմլեց իմ սիրտը նորից:
 Ծիգ էի անում, որ մի շունչ քաշեմ,
 Հանկարծ արթնացա: Արդեն երկնքում
 Փայլում էր լուսինն, ու մենակ մի ամպ
 Սողում էր նրա ետևից թաքուն,
- 395 Բաց արած իրեն գիրկն ագահությամբ.
 Կարծես թե իրեն որսը լիներ էն:
 Լուռ էր ու խավար աշխարք համորեն,
 Գազաթները միայն ձյունոտ սարերի,
 Ինչպես արծաթյա ծոպեր ահռելի,
- 400 Պըսպղում էին առաջիս — հեռվում,
 Հեղեղատը խուլ ճողփում ամերում:
 Ծանոթ խրճիթում մերթ պայծառ վառվում
 Ու մերթ հանգչում էր աղոտ մի կըրակ:
 Այնպես է հանգչում գիշեր ժամանակ
- 405 Պայծառ աստղիկը երկնքում փայլող:
 Ես ուզում էի... բայց չէի կարող
 Ես այնտեղ մտնել: Ես այն ժամանակ
 Հոգումս ունեի լոկ մի նպատակ —
 Հասնել հայրենիք, ու համբերեցի
- 410 Քաղցի, ծարավի, որքան կարացի:
 Եվ ահա անձայն ու երկչոտ ընկա

Ես ուզիղ ճամփա:
Բայց շատ չըքաշեց, անտառի խորքում
Սարերը դարձյալ աչքիցըս ընկան,
415 Ու ըսկսեցի կորցընել ճամփան:

XV

«Անզուսպ կատաղած երբեմըն իզուր
Պոկ էի տալիս ես հուսակըտուր
Իրար խըճըճված բաղեղ ու մացառ,
Շուրջըս անտառ էր, անեզըր անտառ,
420 Հետզհետե խոր, խիտ ու ահուելի.
Եվ բազմությունով սև-սև աչքերի
Գիշերվա մութը հետևում էր ինձ
Ամեն մի թըփի, ճյուղի արանքից:
Գըլուխս սկսավ արդեն պըտըտել.
425 Ծառեր բարձրացա, ուզեցի դիտել,
Բայց մինչև անգամ երկնի եզերքում
Նույն ժանիքավոր անտառն էր ձգվում:
Այնժամ հուսահատ վայր ընկա կըրկին,
Հեկեկում էի, լալիս դառնագին
430 Ու հողի խոնավ կուրծքն էի կրծում.
Արտասունքներըս վայր էին հոսում
Նըրա երեսին տաք ցողի նըման...
Բայց հոժար չէի մարդոց օգնության.
Խորթ էին ընդմիշտ ինձ համար մարդիկ:
435 Եվ եթե հանկարծ կարճատև մի ճիշ
Ինձ դավաճաներ, գիտցիր՝ ծերունի՛,
Լեզուս արմատից պետք է պոկեի:

- Մանուկ ժամանակ, քո մի՞տն է գալիս,
 Ես չըզդիտեի երբեք արտասովել,
 440 Բայց այնտեղ չէի ամաչում լալիս:
 Ո՞վ էր տեսնելու.— մըթին ծմակը,
 Մին էլ երկնքում սահող լուսնյակը:
 Լուսավորված նըրա լուսով,
 Ծածկված մամռով ու ավազով,
 445 Խիտ ծըմակով շրջափակված
 Բացատն էր իմ առջև ընկած:
 Հանկարծ այնտեղ անցավ մի ստվեր,
 Ու հըրեղեն երկու կայծեր
 Պըսպղացին... ապա թե այն
 450 Մութ թավուտից ինչ-որ գազան
 Մի ոստյունով թռավ, պառկեց,
 Ավազի հետ խաղալ սկսեց:
 Այն անապատի մշտական տերը —
 Հուժկու հովազն էր: Հում-հում ոսկորը
 455 Կրծոտում էր նա, ուրախ մըրմռում,
 Երբեմն արյունոտ հայացքը հառում
 Ու փաղաքշաբար պոչը շարժելով՝
 Նայում լրացած լուսնյակի վրան,
 Ու փայլում էր մազն արծաթի նման:
 460 Սպասում էի ես մի ճյուղ բռնած
 Կովի վայրկենին. ու սիրտս հանկարծ
 Բորբոքվեց արյան, կովի ծարավով...
 Հա՛, բոլորովին այլ ճանապարհով,
 Այլ շավիղով էր ինձ բախտը տանում,
 465 Բայց համոզված եմ, որ մեր աշխարքում
 Ես էլ կըլինեի քաջերի շարքում:

XVII

- «Սպասում էի: Արդեն գիշերվա
 Մըթնում թշնամու հոտն առել էր նա,
 Ու մոնչյունը երկա՛ր, սրբտահեժ,
 470 Որպես հառաչանք հանկարծ տարածվեց...
 Ավազը թաթով կատաղած փորեց,
 Ծառս եղավ, հետո փորըսող արեց,
 Ու մի ցատկելով սակավ էր մընում
 Իսկույն ինձ մահի բաժին էր անում.
 475 Բայց հանդիպեց իմ հարվածին:
 Ծանրը ճյուղը ինչպես կացին
 Ճեղքեց նրա ճակատը լայն...
 Նա հառաչեց մարդու նման
 Ու շուռ եկավ: Սակայն նորից,
 480 Թեև նրա խոր վերքերից
 Հոսում էր հորդ արյունն այնքան —
 Վառվեց կռիվն օրհասական:

XVIII

- «Ընկավ կրծքիս. բայց շտապով
 Նրրա կոկորդն ես կոխեցի,
 485 Երեք անգամ պըտըտեցի
 Միակ զենքըս... նա հառաչեց,
 Իրեն բոլոր ուժն հավաքեց,
 Ու մենք, ինչպես օձեր, կըպած,
 Ընկերներից ամուր գըրկված
 490 Գըլորվեցինք, ու խավարում
 Գետնի վրա էինք կըռվում:

- Այն վայրկենին ես էլ էի
 Ինչպես հովազ շար, կատաղի.
 Ես վառվում էի, ժնգժնգում իր պես.
- 495 Ես ինքս էլ ծնված լինեի կարծես
 Հովազների ու գայլերի միջին,
 Թարմ անտառների հովանու տակին:
 Մարդկային բարբառն, այնպես էր թվում,
 Մոռացել էի, և հենց իմ կրծքում
- 500 Այն սարսափելի կռինչն էր ծնվել,
 Կարծես թե լեզուս ծնընդից ի վեր
 Ուրիշ ձայների անսովոր լիներ...
 Բայց իմ թշնամին սկսավ թուլանալ,
 Դեռ-դեռ երերալ ու ծանրը հեռալ.
- 505 Վերջին անգամ հուպ տվավ ինձ,
 Կանգնած աչքերն սպառնալից
 Փայլկըտեցին, ապա հանգան
 Փակված քրնով հավերժական:
 Բայց հաղթանակող թշնամու առջև
- 510 Հըպարտ հանդիպեց նա իր օրհասին,
 Ինչպես վայել է կռվում հերոսին...

XIX

- «Իմ կրծքի վրա տեսնո՞ւմ ես դեռ նոր
 Նրբա ճանկերի հետքերը խոր-խոր.
 Ձեն առողջացել նրանք տակավին,
- 515 Դեռ չեն ծածկըվել, բայց հողի տակին
 Նորից կըբացվեն ու կըթարմանան,
 Ու կառողջացնի մահը հավիտյան...

Մոռացել էի ես այնժամ նրանց,
Ու իմ մնացած ուժը հավաքած
520 Գնում էի միշտ թավուտ անտառում...
Սակայն բախտիս հետ զուր էի կովում —
Նա ծաղրում էր ինձ ու արհամարհում:

XX

«Դուրս եկա կրկին բերանն անտառի,
Օրը բացվեցավ, տըժգույն աստղերի
525 Բույլը շքացավ նըրա շողերում:
Հսկսավ ծըխալ աուլը հեռվում
Ու մովթ անտառը շըրշել արթնացած:
Ներքև հովիտում հողմի հետ հանկարծ
Մի ժըխոր անցավ... վրա նստեցի.
530 Բայց նա հողմի հետ լրոեց վերստին:
Իմ շորս կողմերը ես աչքըս ածի.
Կարծես այն տեղերն ինձ ծանոթ էին:
Սարսափելի էր այս միտքն ինձ համար,
Եվ չէի ուզում հավատալ երկար,
535 Թե կրկին բանտս եմ ես վերադարձել,
Թե այնքան օրեր զուր եմ մտածել,
Փայփայել գաղտնի միտքը նվիրական,
Տառապել, տանջվել, համբերել այնքան,
Ու բոլորն ինչո՞ւ.— որ այս հասակում,
540 Դեռ նոր բաց արած աչքըս աշխարքում,
Թավ անտառներում շունչ ու կյանք առած,
Ազատ աշխարքի, կյանքի սովորած,
Ինձ հետ միասին տանեմ գերեզման

- Այրող կարոտը սուրբ հայրենիքիս,
 545 Խիստ նախատինքը խաբված հույսերիս
 Եվ ամոթանքը ձեր կարեկցության...
 Սակայն տակավին կասկածներով լի
 Կարծում էի թե՛ երազում էի,
 Երբ հանկարծակի խաղաղ օդի մեջ
 550 Զանգի ղողանջը հեռվից տարածվեց.
 Այստեղ ինձ համար բոլորը պարզվեց...
 Օ՛, ճանաչեցի իսկույն ես նըրան.
 Շատ է փախցըրել նա իմ մանկական
 Կարոտ աչքերից վառ երազներիս
 555 Թանկ տեսիլքները,— հարազատներիս,
 Ազատությունը վայրի դաշտերի,
 Եվ նժույգները թեթև, կատաղի,
 Եվ կռիվները ժայռերի միջին,
 Ուր հաղթում էի մենակ ամենքին...
 560 Անլաց, ուժասպառ լըսում էի ես:
 Սրտիս միջիցն էր դուրս գալի, ասես:
 Կարծես թե մեկը անընդհատ զարկով
 Զարկում էր կրծքիս ծանրը երկաթով:
 Եվ ես անորոշ այնժամ հասկացա,
 565 Թե այսուհետև դեպի հայրենիք
 Երբե՛ք ինձ համար էլ ճամփա չըկա:

XXI

- «Հա՛, արժանի եմ վիճակիս, հայրի՛կ.
 Հըզոր նժույգը օտար դաշտերում
 Իր վատ հեծվորին վայր է գլորում,
 570 Հեռու աշխարքից դեպի հայրենիք

- Գտնում է ուղիղ ու կրճատ ուղի...
 Ի՞նչ եմ նրբա մոտ: — Զուր է սիրտըս լի
 Այսքան թախիժ, տենչ ու փափագ.
 Այս ջերմ է լոկ թույլ ու դատարկ,
 575 Յընորքի մի խաղ, խելքի խանգարում:
 Ինձ վրա բանտը իրեն կընիքը
 Թողել է արդեն... Այսպես է լինում
 Անլույս խավարում բուսած ծաղիկը.—
 Քարերի միջին դալուկ ու մենակ,
 580 Թերթիկները փակ, երկար ժամանակ
 Մընաց արևի շողերին զըվարթ:
 Օրեր անցկացան, ու բարի մի մարդ
 Կարեկցությունից հանելով նըրան
 Փոխեց մի պարտեզ, վարդին հարևան:
 585 Ամենայն կողմից փարթամ ու շքեղ
 Կյանքի քաղցրություն շնչում էր այնտեղ...
 Բայց ի՞նչ դուրս եկավ, հենց օրը բացվեց,
 Ու արշալույսի ցոլքը տարածվեց —
 Նըրա վառվռուն շողերն այրեցին
 590 Խավարչտին բանտում սովորած ծաղկին...

XXII

- «Ինձ ևս այնպես, ինչպես և նըրան
 Այրում էր տապը անողորմ օրվան:
 Իզուր էի ես ծածկել աշխատում
 Հոգնած գըլուխս չորացած խոտում.
 595 Փուշ պսակի պես նրա տերևը
 Խճըճվում էր իմ ճակտիս վերևը,

Երկիրն երեսիս կըրակ էր շնչում,
 Ու պըսպղալով կայծերը օդում
 Պտըտվում էին: Ելնում էր շոգին
 600 Սիպտակ ժայռերից: Աստծո աշխարքին
 Կաշկանդեւ էր խոււ, գերեզմանական
 Ծանըր մըրափը հուսահատության:
 Գեթ լորամարգին ճովողեր, խոսեր,
 Կամ թե ճըպուռի ճըռոտցը լսվեր,
 605 Կամ թե մանկական թոթովն առվակի...
 Հենց օձն էր մենակ, որ աշնան մարգի
 Զորացած խոտը դես-դեն շարժելով,
 Դեղնավուն մեջքով փայլկըտին տալով
 Փխրուն ավազը ակոսում, տողում,
 610 Զգույշ սողում էր, քնքշալով խաղում,
 Եռակի ոլրում, օղ շինում ագին
 Ու մին էլ, հանկարծ, կարծես թե շանթած
 Իրեն նետում էր, թռչում սրընթաց,
 Թաքչում հեռավոր թըփերի տակին...

XXIII

615 «Ու ողջ երկնքում մեղմ էր ու պայծառ:
 Մըշուշի միջից հեռվում երկու սար
 Սևին էին տալիս: Մեկի ետևից
 Մեր մենաստանը ժանիքները ցից
 Իրեն պարըսպով երևում էր ինձ:
 620 Կուրն ու Արագվան ներքև, հովիտում
 Իրենց արծաթյա երիզով պատում
 Թարմ կըղզիների ստորոտները,

- Ու լըվանալով շրշուն թըփերը,
 Սուր հոսում էին ընկած իրարում...
- 625 Նրանք ինձանից շատ էին հեռու:
 Ասի վեր կենամ — սակայն առաջիս
 Ամեն բան արագ պտույտ էր գալիս,
 Ասի թե կանչեմ — լեզուս ցամաքած
 Առանց հնչյուն էր, անշարժ, կարկամած...
- 630 Մեռնում էի ես: Տանջում էր մահվան
 Զառանցանքը ինձ: Այնպես էր թվում,
 Թե խոր գետի թաց հատակում
 Պառկած էի — ու իմ բոլոր
 Շուրջը մռայլ խորհրդավոր:
- 635 Եվ, հագեցնելով ծարավս անհագուրդ,
 Զրրի հոսանքը, սառցի նըման ցուրտ,
 Խոխոջ հանելով կուրծքըս էր մտնում...
 Ես միայն քնելուց էի վախենում —
 Այնքա՛ն դյուրեկան, այնքան էր քաղցր...
- 640 Իսկ իմ վերևը, ինձանից բարձրը,
 Խըռնվում էին ալիքն ալիքին,
 Արևը նրանց բյուրեղի միջից
 Լուսնից էլ անուշ նշողում էր ինձ...
 Ու խայտաճամուկ պարը ձկների
- 645 Մերթ-մերթ խաղում էր այն լուսի տակին:
 Եվ հիշում եմ ես նրանցից մեկին,
 Նա, ուրիշներից անուշ ավելի,
 Փաղաքշում էր ինձ մտերիմ սիրով.
 Մեջքը ծածկըված ոսկյա թեփերով,
- 650 Խայտում էր գլխիս վերև, խըլրտում,
 Ու խորն էր այնքա՛ն, քնքույշ ու տրտում

Հայացքը նըրա կանաչ աչքերի...

Ու ես անկշտում հիացած էի:

Արծաթահնչուն նըրա ձայնիկը

655 Ինձ զարմանալի բաներ էր պատմում,

Նա մեկ լռում էր, մեկ նորից երգում:

Նա ասում էր.

«Իմ պատանի՛,

Այստեղ ինձ հետ կաց միասին.

660 Սառն ու հանգիստ միշտ կըլինի

Ազատ կյանքը ջըրային:

«Իմ քույրերին ես կըկանչեմ,

Մենք, միասին պար բըռնած,

Կըլինդացնենք մռայլ դեմքըդ

665

Ու քո հոգին վաստակած:

«Քնի՛, մահիճդ ահա փափուկ

Ու վերմակըդ թափանցիկ...

Կանցնեն տարի՛ք, կանցնեն դարե՛ր

Երազներում գեղեցիկ:

670

«Օ՛, պատանի՛, սիրում եմ քեզ,

Ահա իմ ողջ գաղտնիքը,

Սիրո՛ւմ — ջըրի ալիքի պես,

Սիրո՛ւմ — ինչպես իմ կյանքը...»

Ու երկա՛ր, երկար, ես լսում էի.

675 Կարծես թե հնչուն ալիքը ջըրի

Խառնում էր իրեն մրմունջը խորին

էն ոսկեթեփուկ ձըկան բառերին:

Այստեղ ինձ կորցրի: Աչքերըս մթնեց
Զառանցանքն հատավ ու տեղի տվեց
680 Տկարությանը վաստակած մարմնիս...

XXIV

«Այսպես գտան ինձ ու վերցրին...
Մնացածն արդեն հայտնի է քեզ:
Ես վերջացրի: Այժմ կուզես
Մի՛ հավատար, այդ չեմ հարցնում,
685 Մի բան է միայն ինձ տխրեցնում,
Որ իմ դիակն այստեղ – հեռու,
Իմ մայր հողում չի փրտելու,
Ու ցավերիս վեպքը տըրտում
Չեն պատմելու խուլ խրճիթում,
690 Որ մեկն ուշքով լսի ու լա
Իմ տխրալի անվան վըրա:

XXV

«Մնաս բարյավ, հա՛յր... քո ձեռքը տուր ինձ.
Տեսնո՞ւմ ես, իմը ինչպես այրվում է...
Այս բոցն, իմանա՛ս, մանուկ օրերից
695 Իմ կրծքի տակին ծածկված մընում է.
Բայց հիմա արդեն էլ սնունդ չըկա,
Ու իրեն բանտը ողջ լափել է նա:
Վերադառնում է նրա մոտ կրկին,
Որ օրինավոր կարգով ամենքին
700 Տալիս է տանջանք ու հանգստություն...
Բայց ի՞նչ եմ անում, թեկուզ դրախտում,

Ամպերից վերև — էն սուրբ աշխարքում
Իմ հոգին իրեն հանգիստ ունենար...
Ա՛խ, միայն մի քանի վայրկենի համար,
705 Մուսյլ, վիթխարի էն ժայռերի մեջ,
Ուր անց եմ կացրել օրերս մանկության,
Կըտայի ես ողջ — դրախտ, հավիտյան...

XXVI

«Երբոր, ծերունի՛, մեռնելու լինեմ,
Ու գիտեմ — երկար չըպիտի ապրեմ,—
710 Պատվեր տուր այնժամ դու ինձ տանելու
Մեր կանաչ այգին, այնտեղ, ուր երկու
Ճերմակ հակակի թփեր են ծաղկում...
Խոտն էնքան խիտ է նրանց արանքում,
Ու անուշաբույր թարմ օդը այնպե՛ս,
715 Այնպե՛ս թափանցիկ, այնպես ոսկեշող
Տերևն արևի տակին խաղացող...
Դու հըրամայի ինձ այնտեղ տանեն:
Պայծառ ցերեկի փայլով ոսկեղեն
Վերջին անգամը կարբենամ գեթ ես:
720 Կովկասն այնտեղից կերևա նույնպես:
Կարելի է հով գեփյուռների հետ
Ուղարկի նա ինձ վերջին հըրաժեշտ
Իր բարձունքներից հզոր, աննըվաճ...
Ու իմ ականջին, օրհասից առաջ
725 Կըհնչի դարձյալ հարազատ մի ձեն:
Ու կըմտածեմ, թե ընկերըս է էն,
Կամ թե եղբայրս վրաս կորացած՝

Զգույշ ձեռքերով դեմքիցս կամաց
Մահվան սառնամած քրտինքն է սրբում
730 Ու մեր տան մասին կիսաձայն երգում...
Ու ես այս մըտքով խաղաղ կըհանգչեմ,
էլ չեմ գանգատվի ոչ-ոքի ընդդեմ...»: